

Ekonomické životné minimum – nová metrika životných nákladov domácností

Náklady na život na Slovensku nemeriame dobre. Kľúčový koncept životného minima neodráža reálne náklady slovenských domácností. Dôsledkom je nízka schopnosť koncentrovať pomoc štátu tam, kde je to skutočne potrebné. Tento problém je výraznejší v súčasnom prostredí poklesu reálnych miezd, ktorý spôsobuje nízkopríjmovým domácnostiam ťažkosti pri zabezpečení základných potrieb pre život. Ako príspevok do diskusie predstavujeme novú metriku životných nákladov domácností – Ekonomické životné minimum a prinášame aktualizovaný odhad rastu životných nákladov domácností za rok 2022.

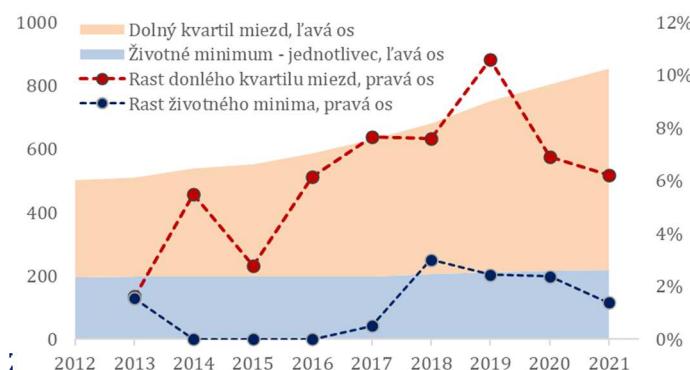
Poznámka: Za hlavný príspevok do diskusie považujeme samotnú konštrukciu novej metriky. Konkrétne nominálne hodnoty ekonomického životného minima vypočítané pre rôzne zloženie domácnosti, alebo jej právny vzťah k obývanej nehnuteľnosti slúžia iba ako príklad a môžu byť predmetom ďalšej diskusie.

V ostatnom roku pozorujeme bezprecedentnú mieru inflácie a pokles reálnych miezd. Inflácia sa týka najmä tovarov každodennej spotreby, obzvlášť potravín. Tie prispievajú k inflácii až 46 percentami a inflácia v tejto kategórii je oproti priemeru takmer dvojnásobná. (Casalis, 2023; Karmažin, 2022) K rastu životných nákladov na Slovensku môžu v budúcnosti prispieť dlhodobé vysoké ceny energií v kombinácii so zníženou štátnou kompenzáciou cien energií pre domácnosti v ďalších rokoch. (NBS, 2022, 2023; Vasil' a Ódor, 2023) Riziko predstavuje aj pokračujúci rast cien potravín. Rast energických nákladov by postihol najmä domácnosti, ktoré bývajú vo vlastnej nehnuteľnosti. Sekundárne by sa však preniesol aj do cien nájomného bývania. Rast cien nájomov môže priniesť aj tlak v oblasti nájomného bývania, keďže rast úrokových mier znížil dostupnosť kapitálu na financovanie nákupu vlastnej nehnuteľnosti.

Keďže u nízkopríjmových domácností tvoria potraviny väčšiu časť spotreby, inflácia má na nich silnejší vplyv a výrazne zvyšuje ich náklady na život. Tie domácnosti, ktoré nevlastnia svoje obydlie a nemajú prístup k sociálnemu bývaniu zároveň v dôsledku vyšších cien nehnuteľností a cien energií čelia rastu ceny nájomov. Tie ešte zvyrazňuje zvýšený dopyt po nájomnom bývaní v dôsledku rastu úrokových mier a imigrácie. (Klaco, 2022) Naopak, bohatšie domácnosti môže inflácia bolieť menej, keďže ceny trhových služieb, ktoré u nich tvoria významnú časť spotrebného koša, stúpajú iba mierne. (Karmažin, 2023)

Životné minimum verus ekonomické životné minimum

Graf 1: Vývoj spodného kvartilu miezd a životného minima.

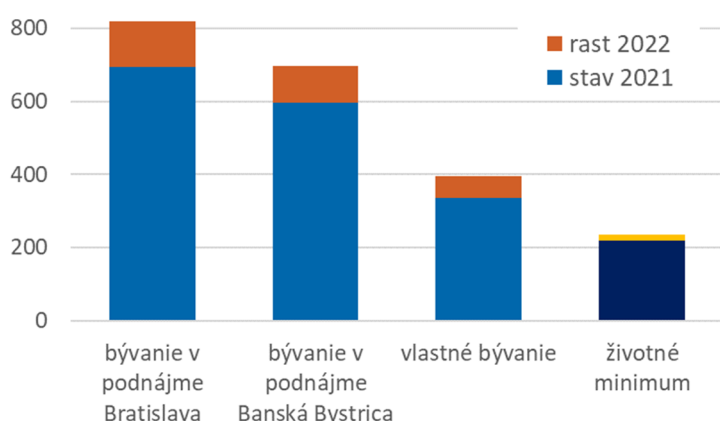

Dávky sociálneho zabezpečenia na Slovensku sú do veľkej miery odvodené od konceptu životného minima, t.j. sumy prostriedkov, ktoré domácnosti potrebujú na pokrytie ich základných potrieb. (Novysedlák et al., 2022) Jeho súčasné nastavenie odráža dobu svojho vzniku. Od roku 1998, keď boli stanovené základné parametre systému sa ekonomická situácia na Slovensku výrazne zmenila. Len za posledných 10 rokov stúpila priemerná mzda o 60%, kým životné minimum vzrástlo iba o 20%. (Graf 1) Metóda úpravy životného minima reflektovala výšku

Analytické komentáre nie sú oficiálnym stanoviskom Národnej banky Slovenska. Prezentujú názory analytikov úseku meny, štatistiky a výskumu (ÚMS). Šírenie je povolené bez predchádzajúceho súhlasu, avšak s uvedením zdroja „Analytici ÚMS“. Ak nie je uvedené inak, časové rady sú sezónne očistené použitím vlastných sezónnych modelov.

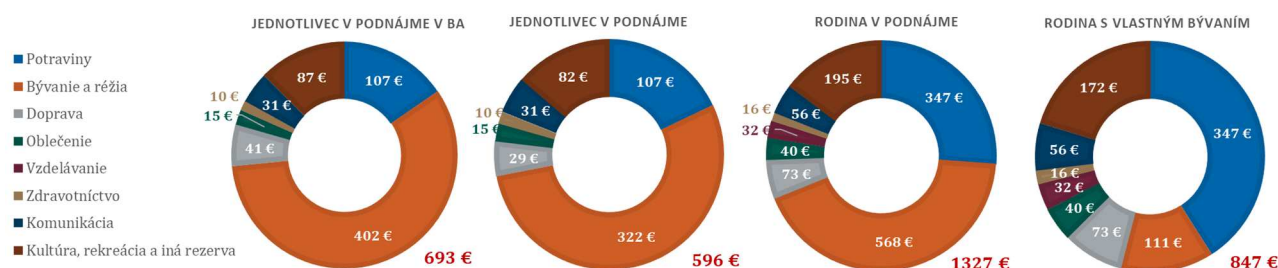
inflácie nízko príjmových domácností a len v prípade, že táto bola nižšia ako rast priemernej mzdy. Životné minimum dnes preto vyjadruje hodnotu, ktorá má len veľmi slabý vzťah k hranici hmotnej núdze z pohľadu očakávanej kvality života na Slovensku¹

Ako alternatívu preto predstavujeme výpočet životného minima na základe položkového sčítania nákladov domácnosti jednotlivca a štvorčlennej rodiny, vychádzajúc z reálnej spotreby nízko príjmových domácností na Slovensku a medzinárodných výživových štandardov (Graf 3). Pri výpočtoch používame údaje o cenách produktov potrebných pre zabezpečenie základných životných potrieb domácností získaných z dát Štatistického úradu (ŠÚ SR), vrátane cenových mikroúdajov, rodinných účtov ako aj cien nehnuteľností stiahnutých z realitných portálov a ďalších zdrojov.² Reflektujeme pritom aj rozdielne ceny v regiónoch, pre ktoré prezentujeme výpočty samostatne. Takto vypočítané **ekonomické životné minimum** upravujeme o dopad inflácie za rok 2022 na základe pohybu cien príslušných položiek v spotrebnom koši.

Graf 2: Alternatívna metrika ekonomického životného minima pre domácnosť tvorenú jednotlivcom a jej navýšenie v roku 2022 v porovnaní so súčasným životným minimom a jeho valorizáciou v roku 2022.

Zdroj: Výpočet NBS.

Graf 3: Štruktúra položiek životných nákladov v roku 2021

Zdroj: Fabo a kol. (2022).

Prezentovaná hodnota životného minima nepredstavuje navrhovanú výšku sociálnych dávok, resp. sumu garantovaného životného minima, ale príklad realistickej referenčnej hodnoty, ktorá umožňuje nastaviť sociálne politiky adresnejšie a efektívnejšie. Slovenská legislatíva obsahuje desiatky arbitrárnych násobkov životného minima.³ Zreálnenie referenčnej hodnoty, jej valorizácia odvodená od rastu relevantných nákladov a jej pravidelné prehodnotenie (napríklad raz za 10 rokov), by tak mohlo potenciálne zvýšiť adresnosť a transparentnosť sociálneho systému.

Zvýšenie nákladov nízko príjmových domácností

Nami navrhovaná metrika životného minima zahŕňa potraviny podľa reálnej spotreby dolného kvartilu slovenských domácností upraveného aby reflektoval výživové požiadavky OSN pre výživu a poľnohospodárstvo⁴.

¹ Navyše, jeho jednotná úroveň pre celú krajinu nezodpovedá regionálnym rozdielom v nákladoch na život, predovšetkým v oblasti bývania (Gertler et al., 2020)

² Vychádzame z prístupu predstaveného v literatúre pod názvom „Living Wage“. (Anker, 2011; Fabo a Guzi, 2019; Guzi a Kahanec, 2017)..

³ Životné minimum slúži napríklad ako základ pre výpočet dávky v hmotnej núdzi, rodičovského príspevku, či nezdaniteľnej časti príjmu fyzických osôb pri výpočte dane z príjmu.

⁴ Toto navýšenie reflektuje konzumáciu doma vyprodukovaných potravín, ktorá je na Slovensku vo vidieckych oblastiach stále pomerne rozšírená.

Ďalej zahŕňa ubytovanie v byte mimo centra miest⁵, dopravu MHD, skromné oblečenie a obuv a základné výdavky na kozmetiku a starostlivosť o zdravie, vzdelanie pre deti, komunikáciu a oddych. Výdavky na jedlo, bývanie a dopravu, ktoré sú považované za absolútne minimum (Guži a Kahanec, 2017) tvoria viac ako tri štvrtiny celkovej sumy výpočtu životného minima.⁶

Medzi najvýznamnejšie položky vo výpočte životných nákladov patria potraviny. Ich ceny indexujeme na základe dizagregovaných indexov spotrebiteľských cien zverejnených ŠÚ SR. Vychádzame z medziročného rastu za december 2022 pre každú položku v potravinovom spotrebnom koši. Celkový rast mesačných nákladov na stravu pre typickú štvorčlennú rodinu v roku 2022 predstavoval 90 eur. Najvýznamnejší nárast pozorujeme v nákladoch na mäso, mäsové výrobky a ryby, percentuálne najviac zdraželi vajcia a mliečne výrobky (Tabuľka 1).

Druhou najvýznamnejšou položkou spotrebného koša nízkopríjmovej domácnosti je bývanie. Zahraničná literatúra typicky predpokladá, že nízkopríjmové domácnosti nevlastnia nehnuteľnosť a sú odkázané na bývanie v podnájme. Na Slovensku to celkom neplatí, pretože máme jednu z najvyšších mier vlastníctva nehnuteľnosti v EÚ a v dôsledku privatizácie bytového fondu v 90-tych rokoch mnoho ľudí vlastní bývanie bez zaťaženia hypotékou. Tieto domácnosti zvýšenie nákladov na bývanie v dôsledku nastavenia cenovej regulácie nepocítili v plnej sile.

Kategória potravín	rast nákladov domácnosti 2+2	
	v EUR	v %
Pečivo a obilniny	8.42	26%
Zelenina	12.33	25%
Mliečne výrobky	16.97	38%
Vajcia	3.52	38%
Mäso, mäsové výrobky a ryby	21.88	28%
Ovocie	4.88	16%
Ostatné potraviny	14.55	29%
Nápoje	9.78	19%

Tabuľka 1: Medziročný nárast nákladov domácností na jednotlivé kategórie potravín
Zdroj: Výpočet NBS.

Domácnosti bývajúce v podnájme sú vo výrazne inej situácii. V dôsledku imigrácie z Ukrajiny a rastu úrokových mier na hypotékach, ktoré znížili dostupnosť vlastného bývania, a tak zvýšili dopyt po nájomnom bývaní, pozorujeme výrazný rast cien nájmov. Náklady rodín sa tak v dôsledku rastu cien nájmov zvýšili v Bratislava o 19 % a v Banskej Bystrici o 15 %.⁷

U ostatných výdavkov, s výnimkou dopravy, sme uvažovali s nárastom o medziročnú mieru inflácie v decembri 2022 15,4 %. Cenu dopravy považujeme za nemennú, keďže tá je v našej metodológii zabezpečená prevažne MHD a ani jedno z dvoch reprezentatívnych miest, ktoré používame vo výpočte (Bratislava a Banská Bystrica) nepristúpilo k zvýšeniu cien mesačných lístkov.

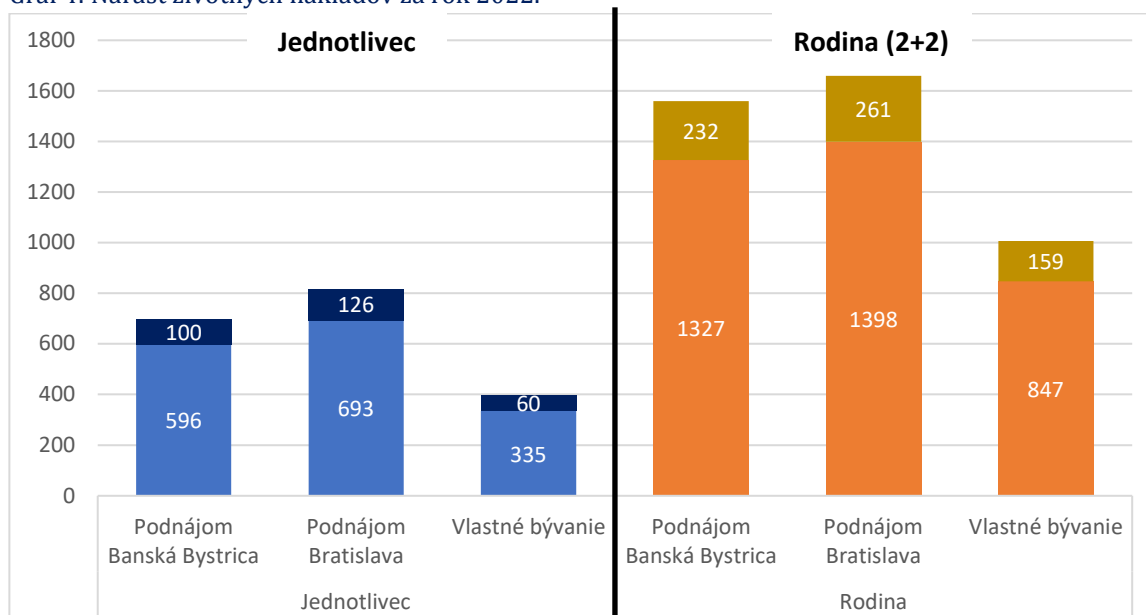
Celkové zvýšené náklady za rok 2022 predstavujú podľa typu domácnosti o 17-19 % (Graf 4) čo je viac ako miera inflácie 15,4 %, avšak porovnateľné s oficiálnou mierou inflácie nízkopríjmových domácností (16,2 %) či dôchodcovskou mierou inflácie (17 %). Tieto náklady pritom predstavujú základné nutné potreby a preto nie je realistické predpokladať, že by domácnosti s touto životnou úrovňou mali možnosť výrazne ušetriť zmenou spotrebiteľských návykov. Položky, predovšetkým služby, ktoré inflácia zasiahla menej (Karmažin, 2022) majú výrazne nižší podiel na spotrebnom koši nízkopríjmových domácností. Z tohto dôvodu je možné konštatovať, že zvýšenie cien v roku 2022 predstavuje pre nízkopríjmové domácnosti zásadnú výzvu.

⁵ Pre jednotlivca považujeme za základnú potrebu jednoizbový byt, pre štvorčlennú rodinu trojizbový.

⁶ Podrobnú metodiku výpočtu minima pre zabezpečenie základných životných potrieb domácností prezentujeme v príležitostnej štúdií Fabo a kol. (2022).

⁷ Mesto Banská Bystrica slúži ako príklad stredne veľkého mesta na Slovensku. Ceny nájmov sú získané z mikroúdajov cien nájmov automaticky sťahovaných z internetových portálov, a sú v súlade s imputovanou hodnotou ŠÚ SR 18%. Za poskytnutie mikroúdajov o cenách nájmov z internetových portálov nehnuteľností ďakujeme Jurajovi Hledíkovi.

Graf 4: Nárast životných nákladov za rok 2022.

Záver

Inflácia zasahuje rôzne domácnosti na Slovensku rôznou mierou rastu životných nákladov. Vysoká inflácia prirodzene postihuje viac nízkopríjmové domácnosti, ktorých spotrebný kôš obsahuje viac položiek základnej spotreby, ako sú napríklad potraviny. Aby dokázala sociálna politika správne cieľiť pomoc zraniteľným domácnostiam, je dôležité aby sa opierala o metriky, ktoré vypovedajú o reálnom stave ekonomiky. Ústredným motívom nového, ekonomického, konceptu životného minima je priblíženie sa reálnym životným nákladom a ich indexácie v kontexte inflácie. **Ekonomické životné minimum, ktoré lepšie odráža reálne náklady domácností a bolo by predmetom valorizácie odvodené od rastu relevantných nákladov by pomohlo jednoznačnejšiemu a priehľadnejšiemu nastaveniu a cieleniu sociálnej politiky.** Podrobné napočítanie nákladov v tomto komentári však neslúži ako návrh výšky referenčnej hodnoty životného minima, ale ako príklad použitia novej metriky, a ďalšia diskusia o jej správnom nastavení je vítaná.

Literatúra

- [1] Anker, R., 2011. Estimating a living wage: a methodological review.
- [2] Anker, R., Anker, M., 2017. Living Wages Around the World: Manual for Measurement. Edward Elgar Publishing.
- [3] Casalis, A., 2023. When food bites back: What quarterly firm-level data reveal about food inflation, NBS Policy Brief.
- [4] Fabo, B., Guzi, M., 2019. The Cost of Living in the EU: How Much Do You Need? ETUI Research Paper-Policy Brief 4.
- [5] Fabo, B., Guzi, M., Šofranková, B., 2022. The living income for Slovak households. NBS occasional paper No. 1/2022.
- [6] Finančná správa, 2023. Nárok na daňový bonus na rok 2022 [WWW Document]. URL [//podpora.financnasprava.sk/307028-N%C3%A1rok-na-da%C5%88ov%C3%BD-bonus-na-rok-2022](https://podpora.financnasprava.sk/307028-N%C3%A1rok-na-da%C5%88ov%C3%BD-bonus-na-rok-2022) (accessed 2.3.23).
- [7] Gertler, P., Plutzer, V., Šuster, M., 2020. Mzda verzus kúpna sila v regiónoch Slovenska, Analytický komentár č. 75.
- [8] Guzi, M., Kahanec, M., 2017. Estimating a living wage globally. Presented at the ILO Conference of the Regulating for Decent Work Network, Geneva, Switzerland.
- [9] Karmažin, B., 2022. Inflácia: Potraviny naďalej ťahajú infláciu vyššie.
- [10] Klacso, J., 2022. Čo formuje ceny nehnuteľností?, Analytický komentár NBS č.121.
- [11] Národná banka Slovenska, 2023. Analýza Návrhu rozpočtu verejnej správy SR na roky 2023 - 2025, Analytický komentár NBS č. 125.
- [12] Národná banka Slovenska, 2022. Ekonomický a menový vývoj: Zima 2022.
- [13] Novysedlák, V., Siebertová, Z., Švarda, N., 2022. Dvojaká chudoba ...alebo keď nevieme, kto je chudobný. Rada pre rozpočtovú zodpovednosť. URL <https://www.rrz.sk/dvojaka-chudoba-alebo-ked-nevieme-kto-je-chudobny/> (accessed 6.23.22). Vasiľ, R., Ódor, L., 2023. Malý energetický prehľad, Analytický komentár NBS č. 124.

Príloha 1: Porovnanie životných nákladov v 2022 a 2021

Typ domácnosti	2021						2022					
	Podnájom				Vlastné bývanie		Podnájom				Vlastné bývanie	
	Banská Bystrica		Bratislava				Banská Bystrica		Bratislava			
Región	1 + 0	2 + 2	1 + 0	2 + 2	1 + 0	2 + 2	1 + 0	2 + 2	1 + 0	2 + 2	1 + 0	2 + 2
Potraviny	€ 107	€ 347	€ 107	€ 347	€ 107	€ 347	€ 135	€ 438	€ 135	€ 438	€ 135	€ 438
Nájom	€ 249	€ 457	€ 329	€ 507			€ 286	€ 526	€ 392	€ 603		
Energie	€ 73	€ 111	€ 73	€ 111	€ 73	€ 111	€ 85	€ 130	€ 85	€ 130	€ 85	€ 130
Doprava	€ 29	€ 73	€ 41	€ 90	€ 29	€ 73	€ 29	€ 73	€ 41	€ 90	€ 29	€ 73
Oblečenie	€ 15	€ 40	€ 15	€ 40	€ 15	€ 40	€ 17	€ 46	€ 17	€ 46	€ 17	€ 46
Vzdelanie	€ 0	€ 32	€ 0	€ 32	€ 0	€ 32	€ 0	€ 37	€ 0	€ 37	€ 0	€ 36
Zdravie	€ 10	€ 16	€ 10	€ 16	€ 10	€ 16	€ 12	€ 18	€ 12	€ 18	€ 12	€ 18
Komunikácia	€ 31	€ 56	€ 31	€ 56	€ 31	€ 56	€ 36	€ 65	€ 36	€ 65	€ 36	€ 65
Kultúra a oddych	€ 44	€ 113	€ 44	€ 113	€ 44	€ 113	€ 51	€ 130	€ 51	€ 130	€ 51	€ 130
Rôzne	€ 10	€ 19	€ 10	€ 19	€ 10	€ 19	€ 12	€ 22	€ 12	€ 22	€ 12	€ 22
5% rezerva	€ 28	€ 63	€ 33	€ 67	€ 16	€ 40	€ 33	€ 74	€ 39	€ 79	€ 19	€ 48
Celkom	€ 596	€ 1,327	€ 693	€ 1,398	€ 335	€ 847	€ 696	€ 1,559	€ 819	€ 1,659	€ 395	€ 1,006

Zdroj: Vlastné výpočty

Brian Fabo, Pavel Gertler analytici@nbs.sk